

2. Capcelea Valeriu M. *Filosofie. Introducere în istoria filosofiei și în studiul principalelor domenii ale filosofiei*. – Chișinău: Editura ARC, 1998.
3. Flew Antony. *Dicționar de filosofie și logică*. – București: Editura Himanitas, 1996.
4. *Istoria filosofiei moderne. De la Renaștere la Kant*. – București: Editura TESS- EXPRES, 1996.

EXISTENȚIALISMUL CA DOCTRINĂ FILOSOFICĂ A ACȚIUNII

Constantin Lozovanu, conf. univ., dr., U.T.M.
Ecaterina Lozovanu, conf. univ., dr., U.T.M.

Cuvinte cheie: existențialism, filosofia existenței, filosofia existențială, existențialism religios, existențialism non-religios, existențialism francez, angoasă, abandon, disperare.

Este dificil de a efectua o caracterizare generală a existențialismului. Deseori el a fost definit ca o formă de antiintelectualism, iraționalism sau subiectivism. Punctul de vedere susținut aici este că însăși viziunea existențialistă nu acceptă nici unul dintre aceste calificative.

Sub genericul „existențialismul” sun cuprinse orientări și tendințe filosofice felurite din secolul al XX-lea, care se întâlnesc însă în reluarea meditației asupra Existenței într-o modalitate nouă, întrucât pleacă de la „existența umană” și de la condiția limită a acesteia, de la „finitudinea” ei.

Așa cum au propus în repetate rânduri M.Heidegger și K.Jaspers, principalii promotori ai acestei direcții de gândire, termenul mai adecvat ar fi: „filosofia existenței” sau „filosofia existențială”. Totuși, trebuie să menționăm, că termenul de „filosofie existențială” a fost introdus de unul dintre primii

interpreți ai acestei orientări, și anume, gânditorul german Fritz Heinemann în 1929 în cartea sa „Noi căi în Filosofie, Spirit, Viață, Existență” pentru a descrie mișcările și curentele din filosofie, care au ca obiect problema existenței umane. Conform filosofiei existențiale, Existența este fundamentală: ea este faptul prezenței și al participării individului uman la o lume schimbătoare și potențial primejdioasă. Fiecare individ înzestrat cu conștiința de sine își înțelege propria existență prin prisma experienței sale de sine și a trăirii situației în care se află. Însă, este justificată și viziunea conform căreia termenul de „existențialism” vine „să desemneze o vogă care face din neant materia existenței”; pentru acesta „nu atât Existența în genere, cât existența omului constituie problema primordială a filosofiei”. [1] Astfel, distincția între „filosofia existențială” și „existențialism”, între punctul de vedere ontologic-metafizic și cel psihologic-antropologic este prima care se impune și, de aceea, se poate vorbi de „existențialisme”. Pluralismul nu exclude însă o unitate, prin tematică și soluții, și, mai ales, prin legătura cu o „situație istorică de criză”. Și mai clar, „atât în Germania, cât și în Franța și Italia, filosofii existenței s-au născut ca urmare a catastrofelor naționale și a zguduirilor momentane. În același timp, ele reprezintă reacții față de intensificarea procesului de înstrăinare și depersonalizare”. [2]

Este de subliniat însă că, în funcție de condițiile istorice concrete diferite în care au apărut „existențialismele” au îndeplinit funcții diferite. De aceea, problema surselor, a motivelor de inspirație devine esențială pentru specificul fiecărui „existențialism” în parte.

Așadar, după cum s-a menționat deja, filosofia existențială a fost străbătută de diferențe și divergențe ce au dus la profilarea mai multor direcții. Unele au însemnat, în același timp, revenirea la filosofia religioasă – avem în vedere *existențialismul religios* (creștin-ortodox, catolic și protestant), la care se remarcă, respectiv, gânditorul rus Nicolai Berdeiev (1874-1948), gânditorul francez Gabriel Marcel (1882-1973) și gânditorul german Karl

Jaspers (1883-1969). Alte direcții au propus înnoiri de perspectivă în filosofie și au scos în evidență *existențialismul non-religios*, reprezentat de către gânditorul german Martin Heidegger (1889-1976) și gânditorul francez Jean-Paul Sartre (1905-1980). Ele au marcat filosofia contemporană, chiar dacă influența lor nu mai este astăzi atât de directă ca acum patru decenii. Ne vom opri asupra uneia dintre cele mai importante dintre acestea – „existențialismul” lui Jean-Paul Sartre.

Gânditorul francez Jean-Paul Sartre a fost un intelectual angajat și a militat pentru idei progresiste, pentru umanism și valoarea culturii. El este considerat reprezentantul tipic al „existențialismului francez”, ale cărui scrieri filosofice mai importante sunt *Ființă și Neant* (1943), *Existențialismul este un umanism* (1946), *Materialism și revoluție* (1947), *Critica rațiunii dialectice* (1956). Ceea ce s-a numit „existențialism francez” este mai adecvat denumirii de „existențialism” decât orice „filosofie existențială” sau „filosofia existenței”, întrucât pune în centrul filosofării „omul” ca dificultate, ca „problematizare”. Astfel, opera filosofică și literară a lui J.-P.Sartre ilustrează un moment de seamă al evoluției gândirii filosofice contemporane, marcată de tema „crizei omului” și totodată de căutarea omului.

Referindu-se la „existențialism” din punctul său de vedere, Jean-Paul Sartre considera că „este, dintre toate doctrinele, una dintre cele mai puțin scandaloase și mai austere: se adresează strict tehnicienilor și filosofilor”. [3] Aici ținem să menționăm că, orientarea promovată de gânditorul francez este cunoscută ca „existențialism non-religios”, care – scria el, „declară cu multă claritate că dacă Dumnezeu nu există, atunci există cel puțin o ființă la care *existența* precede *esența*, o ființă care există înainte de a putea fi definită de orice concepție asupra ei. Acea ființă este omul sau, cum spune Heidegger, realitatea umană (Dasein)”. [4] Acest caracter non-religios nu este un ateism, în sensul că existențialistul ar căuta să demonstreze că Dumnezeu nu există;

mai degrabă el declară „că în chiar ipoteza că Dumnezeu ar exista, asta nu ar schimba cu nimic punctul său de vedere”. [5]

Eseul „*Existențialismul este un umanism*” exprimă preocuparea fundamentală a lui Jean-Paul Sartre pentru natura existenței umane și libertatea voinței. Totodată, este și lucrarea în care gânditorul francez urmărește scopul de a expune „o apărare a existențialismului în fața mai multor reproșuri care i-au fost aduse”. [6] Conform acestora din urmă, existențialismul este: 1) o invitație adresată oamenilor de a se scufunda în chietismul disperării și, deci, o filosofie contemplativă; 2) o concepție care pune accentul pe tot ce e ignobil în situația umană, arătând ceea ce este meschin, sordid sau josnic și ignorând anumite lucruri care au farmec, frumusețe și aparțin laturii mai luminoase a naturii umane; 3) o doctrină bazată pe subiectivitatea pură, deoarece, nu ia în seamă solidaritatea omenirii și consideră omul doar în izolarea sa; 4) o viziune a unor oameni care neagă realitatea și seriozitatea problemelor umane prin faptul că ignoră comandamentele lui Dumnezeu și toate valorile prescrise ca eterne și acceptă numai ceea ce este strict voluntar. În încercarea de a da un răspuns la aceste reproșuri, Sartre pornește de la clarificarea sensului pe care el îl atribuie cuvântului „existențialism”. În viziunea sa, existențialismul este „o doctrină care face viața umană posibilă; o doctrină, de asemenea, care afirmă că fiecare adevăr și fiecare acțiune implică deopotrivă un mediu și o subiectivitate umană”. [7]

Această din urmă afirmație a lui J.-P.Sartre a devenit teza de bază a sistemului său filosofic: „existența precede esența – sau ... că trebuie pornit de la subiectivitate”. Gânditorul o explică astfel: „Aceasta înseamnă pur și simplu că omul mai întâi este și abia apoi este una sau alta. Într-un cuvânt, omul trebuie să-și creeze propria lui esență; aruncându-se în lume, suferind și luptând în mijlocul ei, se definește pe sine încetul cu încetul și definiția rămâne mereu deschisă”. [8] Astfel, conform existențialismului, omul mai întâi există, ea cunoștința de el, survine în lume – și abia după aceea se definește. Omul este pur și simplu. Nu în sensul că este ceea ce se

concepe el a fi, ci că este ceea ce se vrea și ceea ce se concepe el însuși după ce există deja – așa cum își proiectează el să fie după acel salt către existență. În această ordine de idei, principiul fundamental al existențialismului este: omul nu este nimic altceva decât ceea ce face din el.

Anume în legătură cu acest principiu, existențialismului i se aduce reproșul că este o concepție subiectivistă. Sartre respinge o asemenea învinuire: „Dar ce vrem să spunem cu aceasta, de ce zicem noi că omul posedă o demnitate mai mare decât o piatră sau o masă? Dorim să spunem că omul mai întâi există – omul e, înainte de orice altceva, ceva ce se proiectează înspre viitor și e conștient că face acest lucru. Într-adevăr, ... omul va atinge existența doar când este ceea ce își propune să fie”. [9] Dacă este adevărat că existența este anterioară esenței, atunci omul este responsabil pentru ceea ce este. Astfel, primul efect al existențialismului este acela că îl pune pe fiecare om în posesia lui însuși așa cum este, și așează întreaga responsabilitate pentru existența lui direct pe umeri săi. Atunci când gânditorul francez afirmă că omul este responsabil pentru el însuși, nu se are în vedere că omul e responsabil doar pentru propria lui individualitate, ci, dimpotrivă, că este responsabil pentru toți semenii săi. Cuvântul „subiectivism” Sartre îl înțelege în două sensuri, pe când adversarii existențialismului subliniază doar unul dintre ele. Subiectivism înseamnă, pe de o parte, libertatea subiectului individual și, pe de altă parte, faptul că omul nu poate să treacă înaintea subiectivității umane. În viziunea lui Sartre, al doilea este un înțeles mai profund pentru existențialism. „Când afirmăm că omul se alege, - menționează gânditorul - vrem să spunem că fiecare dintre noi trebuie să se aleagă pe sine; dar prin asta vrem de asemenea să spunem că alegându-se pe sine el alege în același timp pentru toți oamenii”. [10] Deci, alegându-mă pe mine, aleg deopotrivă omul.

Pentru o înțelegere mai adecvată a existențialismului, J.-P. Sartre lămurește și așa termeni ca „angoasă”, „abandon” și „disperare”. Ce înțelege un existențialist prin angoasă? După

Sartre, existențialistul „declară cu sinceritate că omul trăiește în angoasă. Înțelesul pe care-l dă este următorul: când un om se angajează pe un drum, dându-și pe deplin seama că el nu face doar să aleagă ceea ce va fi, ci și să devină prin aceasta un legislator hotărând pentru întreaga omenire – într-un asemenea moment omul nu poate scăpa de sentimentul unei complete și profunde responsabilități”. [11] Așadar, fiecare om ar trebui să spună: „Sunt cu adevărat un om care are dreptul să acționeze într-o asemenea manieră, încât umanitatea se reglează ea însăși după ceea ce fac”. Desigur, este clar, că angoasa de care se vorbește aici nu este una care ar putea duce la chietism sau inacțiune. Este o angoasă pur și simplu, de tipul celor care au avut responsabilități. Când, de exemplu, un om care se află în anumite condiții, ea o hotărâre foarte importantă, el nu poate să nu resimtă o anumită angoasă. Ea nu îl împiedică să acționeze, ci dimpotrivă, e însăși condiția acțiunii lui, căci acțiunea presupune existența unei pluralități de posibilități, iar alegând una dintre acestea el își dă seama că are valoare doar pentru că e cea aleasă. După cum vedem, Sartre se referă aici la un tip de angoasă pe care existențialismul o consideră ca condiție a acțiunii înseși.

Iar atunci când gânditorul francez vorbește de „abandon” – cuvânt preferat al lui Heidegger – el vrea doar să spună că Dumnezeu nu există, și că este necesar să se tragă până la capăt consecințele din această absență. După Sartre, existențialistul se opune ferm unui anumit tip de morală seculară. Totuși, dacă vrem să avem moralitate, o societate și o lume care se supune legilor, este esențial ca anumite valori să fie luate în serios; trebuie să li se acorde o existență a priori. Și tocmai de aceea, existențialistul găsește extrem de jenant faptul că Dumnezeu nu există, căci dispar odată cu el toate posibilitățile de a afla valori într-un cer inteligibil. Astfel, nimic nu mai poate fi a priori bun de vreme ce nu există nici o conștiință infinită și perfectă care să-l gândească. Totul este permis dacă Dumnezeu nu există, și omul este în consecință nefericit, căci nu poate găsi nimic de care să depindă, nici în sine și

nici în afara sa. „Suntem lăsați singuri, - afirmă gânditorul francez, - fără de scuză. Asta vreau să spun atunci când afirm că omul este condamnat să fie liber. Condamnat, pentru că el nu s-a creat pe sine, și totuși se găsește în libertate, și din momentul în care este aruncat în această lume el e responsabil de tot ce face”. [12] Cu alte cuvinte, ești liber, prin urmare alege, inventează. Nici o regulă a moralei generale nu-ți poate arăta ce-ar trebui să faci: nici un semn nu e o garanție de siguranță în această lume. Așadar, omului îi revine întreaga responsabilitate. Asta e ceea ce înseamnă la Sartre „abandon”: faptul că noi înșine ne hotărâm existența. Și odată cu acest abandon vine și sentimentul de angoasă.

Cât despre „disperare”, sensul acestei expresii, în opinia lui J.-P. Sartre, este extrem de simplu. Ea înseamnă doar că existențialistul se limitează la o încredere în ceea ce stă în voința lui și că trebuie de acționat fără de speranță. Înseamnă asta că trebuie să mă abandonez în brațele chietismului? – se întreabă filosoful francez. Nu – este răspunsul. „Mai întâi ar trebui să mă angajez pe un drum și apoi să acționez conform cu angajamentul meu ... și nu trebuie să am iluzii, și să fac ceea ce pot. De pildă, dacă-mi pun întrebarea: Idealul social, ca atare, va deveni vreodată o realitate?, eu nu pot să răspund, căci nu știu decât că orice stă în putința mea spre a se ajunge acolo, voi face; dincolo de asta, însă, nu mă pot sprijini pe nimic” – consideră gânditorul. [13]

În viziunea lui Sartre, chietismul este atitudinea oamenilor care spun „să-i lăsăm pe alții să facă ceea ce eu nu pot”. Existențialismul, dimpotrivă, este exact contrariul acestei atitudini, de vreme ce declară că nu există nici o realitate altundeva decât în acțiune. Mai mult chiar, el merge mai departe, de vreme ce adaugă: „Omul nu e nimic altceva decât suma acțiunilor sale, nimic altceva decât ceea ce este viața”. Atunci când existențialistul portretizează un laș, îl arată ca fiind responsabil pentru lașitatea lui. El este astfel nu din cauza organismului său; el este astfel pentru că s-a făcut pe sine un laș prin intermediul acțiunii. Astfel, existențialistul spune că lașul se face laș, iar eroul se face erou: și că există întotdeauna o

posibilitate pentru laș să renunțe la lașitate și pentru erou să înceteze de a mai fi erou.

Așadar, din cele menționate, s-a văzut că existențialismul promovat de Jean-Paul Sartre nu poate fi privit ca o filosofie a chietismului de vreme ce definește omul prin acțiunile lui; nici ca o descriere pesimistă a omului, căci nici o doctrină nu este mai optimistă decât a lui. Nici că ar încerca să descurajeze omul în acțiunile sale, de vreme ce îi spune că nu există speranță decât în acțiunea sa, și că singurul lucru care îi îngăduie să aibă o viață este fapta. Dimpotrivă, toate acestea ne arată că existențialismul este o etică a acțiunii și a angajării omului.

Bibliografie

1. Boboc Alexandru. *Filosofia contemporană. Orientări și stiluri de gândire semnificative*. – București: Editura Didactică și Pedagogică R.A., 1995.
2. Ibidem.
3. Marga Andrei. *Introducere în filosofia contemporană*. – București: Editura Polirom, 2002.
4. Sartre Jean-Paul. *Existențialismul este un umanism*. – http://ro.wikisource.org/wiki/Existențialismul_este_un_umanism.
5. Ibidem.
6. Ibidem.
7. Ibidem.
8. Ibidem.
9. Ibidem.
10. Ibidem.
11. Ibidem.
12. Ibidem.
13. Ibidem.